

توسعه و تخریب

بررسی سیاست‌های محیط‌زیستی دولت ایران
طی برنامه‌های عمرانی (۱۳۲۷-۱۳۵۷)

مهدی رفعتی‌پناه مهرآبادی

www.ketab.ir

سرشناسه	رفعتی پناه، مهدی، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	توسعه و تخریب: بررسی سیاست‌های محیط زیستی دولت ایران طی برنامه های عمرانی (۱۳۵۷-۱۳۲۷) نویسنده مهدی رفعتی پناه مهرآبادی
مشخصات نشر: تهران	تهران: شیرازه کتاب ما، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	ص ۵۷۲
فروست	مجموعه جامعه و سیاست ۱۰
شابک	۶-۴۱-۶۸۴۳-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
موضوع	سیاست محیط زیست-ایران Environmental Policy-Iran
موضوع	حفاظت محیط زیست-ایران-برنامه ریزی
موضوع	Environmental Protection--Iran--Planning
رده بندی کنگره	GE1۹۰۰
رده بندی دیویی	۳۶۳/۷۰۰۹۵۵
شماره کتابخانه ملی	۵۹۱۵۳۶۷

توسعه و تخریب

بررسی سیاست‌های محیط زیستی دولت ایران

طی برنامه ها- عمرانی (۱۳۵۷-۱۳۲۷)

نویسنده مهدی رفعتی پناه مهرآبادی

عضو هیئت علمی پژوهشکده تحقیق

و توسعه علم انسان (سمت)

انتشارات شیرازه کتاب ما

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: آذر ۱۳۹۸

حق چاپ و نشر محفوظ است

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

تهران، صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ فکس: ۸۹۵۱۶۹۱

همراه: ۰۹۳۶-۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.net

فهرست مطالب

۱۱	تقدیر و تشکر
۱۳	یادداشت دبیر مجموعه
۱۷	مقدمه

فصل اول: سیاست‌های محیط‌زیستی دولت ایران از انقلاب مشروطه تا پایان

۲۵	برنامه دوم عمرانی (۱۳۴۱-۱۲۸۵ش)
۳۲	برنامه‌های عمرانی به‌منابه سیاست‌گذاری
	وضع نخستین قوانین و ضوابط مدیریتی در عرصه منابع طبیعی و محیط‌زیست
۳۴	ایران (۱۲۹۹-۱۲۸۵)
۳۸	سیاست حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها در دوران رضاشاه (۱۳۲۰-۱۲۹۹)
	تکیه بر راهکارهای انضباطی - انتظامی و نگاه تنبیهی در اولین قانون جنگل
۴۴	مربوط به جنگل‌ها
۵۰	اولین قوانین حفاظتی در ارتباط با صید ماهی و شکار
	تدوین اولین سیاست‌های محیط‌زیستی: تلاش برای گذار از روش‌های سنتی
۵۵	به مدرن در مدیریت منابع طبیعی (۱۳۳۴-۱۳۲۷)
۶۱	شروع مطالعه منابع آب‌های کشور و گسترش ایستگاه‌های آب‌شناسی
	تلاش برای تدوین سیاست گذار از روش‌های بهره‌برداری سنتی به روش‌های

- بهره‌برداری مدرن از جنگل‌ها ۶۵
- الف: تأسیس بنگاه جنگل‌ها ۶۷
- ب: تدوین و اجرای سیاست تولید بهینه ذغال چوب و کاهش مصرف آن ۷۰
- ج: صدور پروانه‌های قطع درخت جهت ارزیابی فعالیت‌های بنگاه جنگل‌ها ۷۷
- روند تکاملی سیاست‌های محیط‌زیستی در دوران برنامه عمرانی دوم (۱۳۴۱-۱۳۳۴) ۸۴
- قانونگذاری محیط‌زیستی در دوران برنامه دوم ۸۷
- برنامه‌های اجرایی ۹۹
- جنگل‌ها: تأکید بر اداره جنگل‌ها از طریق سازمان جنگلبانی، ضعف اجرا و عدم تعامل با مردم ۹۹
- تشکیل قانون شکار و سیاست ایجاد مناطق حفاظت شده ۱۰۹
- حفاظت آب‌ها ۱۱۵
- الف: ارزش بزرگی منابع آب از نظر دولت و سیطره سیاست توسعه کشاورزی بر مردم ۱۱۵
- ب: تدوین و اجرای سیاست بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی، حفر چاه‌های عمیق و نیمه عمیق ۱۲۰

فصل دوم: سیاست‌های محیط‌زیستی دولت ایران طی برنامه‌های عمرانی سوم و چهارم (۱۳۵۱-۱۳۴۱)

- ۱۳۱ ۱۳۱
- سیاست‌های محیط‌زیستی در دوران برنامه عمرانی سوم (۱۳۴۶-۱۳۴۱) ۱۳۳
- قانونگذاری: مشروعیت بخشیدن قانونی به سیاست ملی کردن منابع طبیعی (جنگل‌ها، مراتع) ۱۳۵
- جنگل‌ها: قانون ملی کردن جنگل‌ها و مراتع مشروعیت بخیر است رهایی از مالکیت خصوصی جنگل‌ها ۱۳۶
- شکار: تأکید بر راهکارهای انتظامی - انضباطی (تثبیت) و عدم توجه به بافت اجتماعی - اقتصادی جامعه ۱۵۳
- آب‌ها: قانون حفظ و حراست آب‌های زیرزمینی واکنشی به سیاست غلط مدیریت آب‌های زیرزمینی ۱۶۲
- برنامه‌های اجرایی ۱۶۴
- جنگل‌ها ۱۶۴
- ب: موفقیت دولت در کاهش تولید و مصرف ذغال چوب ۱۸۰

۱۹۲.....	مراجع: چرای مفرط و وضع بحرانی مراتع
	حیات وحش: سیاست افزایش تعداد مناطق حفاظت شده بدون توجه به بافت
۱۹۶.....	اقتصادی و اجتماعی مناطق
	آب‌ها: مدیریت و بهره‌برداری از آب‌ها تحت تأثیر سیاست افزایش سطح
۲۱۳.....	زیرکشت
۲۲۳.....	تأسیس انجمن ملی حفظ و حمایت منابع طبیعی
۲۲۸.....	سیاست‌های محیط‌زیستی طی دوران برنامه عمرانی چهارم (۱۳۵۱-۱۳۴۶)
۲۳۱.....	قانونگذاری
۲۳۱.....	جنگل‌ها و مراتع
۲۳۷.....	شکار و صید
۲۳۷.....	آب‌ها: مسئله آلودگی آب و تلاش دولت جهت تدوین راهکارهای قانونی حل آن
۲۴۸.....	برنامه‌های اجرایی
	جنبه‌ها: تلاش جهت اصلاح ساختار، از تجمیع صلاحیت‌ها تا تفکیک سازمان‌ها
۲۴۸.....	
۲۷۱.....	مراجع: چرای مفرط ناتوان دولت در حل این مشکل حل نشدنی مراتع
	آب‌ها: تداوم اولویت و خطر سیاست‌های کشاورزی بر سیاست حفظ و
۲۷۷.....	مدیریت منابع آب
	حفاظت از خاک: شروع سیاست‌های کبیری از فرسایش خاک و تثبیت شن‌های
۲۹۶.....	روان
۳۰۸.....	حیات وحش: جنبه‌های منفی شیوه ایجاد مناطق حفاظت شده
۳۱۳.....	حضور ایران در عرصه بین‌المللی حفاظت محیط زیست
۳۲۷.....	ذخیره‌گاه زیست‌کره ارژن و باغ گیاه‌شناسی ریامهر

فصل سوم: سیاست‌های محیط‌زیستی دولت ایران طی برنامه عمرانی پنجم

۳۳۳.....	(۱۳۵۲-۱۳۵۶)
	اهداف، خط‌مشی‌ها و سیاست‌های اجرایی حفظ و بهبود محیط‌زیست در برنامه
۳۳۸.....	عمرانی پنجم
۳۴۲.....	الف) اهداف
	ب) خط‌مشی‌ها: تجدیدنظر در برنامه پنجم و تنزل اصل پیشگیری به نفع تولید
۳۴۴.....	صنعتی و کشاورزی
۳۴۸.....	ج) سیاست‌های اجرایی

- د) تشکیلات برنامه‌ریزی و اجرایی حفاظت محیط‌زیست در برنامه پنجم... ۳۵۰
 جنگل‌ها؛ شیب صعودی برداشت از جنگل‌ها و عدم پیشرفت سیاست احیاء و
 اصلاح ۳۵۷
 توسعه ناپایدار و افزایش روند آلودگی منابع آب در دهه ۱۳۵۰ ۳۷۷
 الف) اهداف، خط‌مشی‌ها و سیاست‌های اجرایی منابع آب در برنامه پنجم
 عمرانی ۳۸۱
 ب) برنامه‌های اجرایی: عدم موفقیت در اجرای دستورات، قوانین و برنامه‌های
 مدیریت منابع آب (شکاف میان گفتار و عمل) ۳۸۷
 حضور ایران در معاهدات منطقه‌ای و بین‌المللی حفاظت از آب‌ها ۴۲۱
 الف) موافقت‌نامه بین ایران و عراق در مورد جلوگیری و کنترل آلودگی
 شط العرب (اروند رود) ۴۲۱
 ب) فواید منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت از محیط‌زیست
 دریایی در برابر آلودگی ۴۲۴
 ج) پروژه‌های نازی منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت و مواد
 مضره در موارد اضطراری ۴۳۰
 حفاظت خاک، موفقیت اقدامات دولت عراق در عرصه آبخیزداری و تثبیت شن‌های
 روان ۴۳۳
 آلودگی هوا، نمادی از عدم هماهنگی سیاست‌های انرژی و صنعت با
 سیاست‌های محیط‌زیستی در الگوی توسعه ناپایدار ۴۴۹
 آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی هوا ۴۷۴
 ایجاد واحد مبارزه با آلودگی هوا ۴۷۸
 حیات وحش: افزایش تعداد مناطق حفاظت‌شده و سرشماری آمار تخلیقات
 از قانون شکار و صید ۴۸۶
 حفاظت از اکوسیستم‌ها ۵۰۳
 واکنش منفی جامعه به قانون حفظ و گسترش فضای سبز و جلوگیری از قطع
 بی‌رویه درخت ۵۰۶
 قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست ۵۱۰
 جمع‌بندی رویکرد قانونگذاری محیط‌زیست در ایران: غلبه مدل نهادی و
 رویکرد تنبیهی ۵۱۲
 الف) جنگل‌ها و مراتع ۵۱۲

۵۱۷	ب) شکار و حفاظت از محیطزیست
۵۱۹	ج) آب‌ها
۵۲۹	تلاش‌های دولت جهت جلب مشارکت عمومی در عرصه محیطزیست: باز هم تأکید بر نهادسازی
۵۳۲	الف) سپاه بهداشت
۵۳۷	ب) لژیون خدمتگزاران بشر
۵۳۹	ج) اقدامات دولت در جلب مشارکت عمومی زنان
۵۴۳	نتیجه گیری
۵۵۱	کتابنامه
۵۶۷	فهرست جداول
۵۷۱	فهرست نمودارها

مقدمه

کشش یک ورزش آن است که در چگونگی تبدیل شدن نهادها، عملکردها، عادات و رفتارها برای مردمی که به صورت ویژه‌ای رفتار می‌کنند، نگاه ماو کند. مردمی که عادات خاصی دارند، دست به عملکردهای خاصی می‌زنند و نهادهای خاصی را به‌کار می‌اندازند. تاریخ عقاید، روش تجزیه و تحلیل یک عقیده است از لحظه زایش، طی دوران تحولش، در متن عقاید دیگری که پس‌زمینه آن را تشکیل می‌دهند. تاریخ از روش‌های بررسی آن است که چگونه یک حوزه تجربه، مجموعه‌ای از روش‌ها که پیش از آن مسئله‌دار نبودند و بدون پرسش پذیرفته می‌شدند، که آشنا و ساکت و بیرون از بحث بودند، مسئله‌زا می‌شوند. روش‌ها به‌برانگیز و مجادله‌آفرین می‌شوند، واکنش‌های تازه را برمی‌انگیزند. و سرانجام در رفتارها، عادات، عملکردها و نهادهای پیش‌ارین، ساکت راه می‌اندازند. به این مفهوم، تاریخ اندیشه، تاریخ شروع پرسش مردم است به چیزی، تاریخ دل‌نگران شدن آنهاست نسبت به چیزی. (میشل فوکو، کفتمان و حقیقت، ص ۱۰۰)

همانطور که فوکو اشاره کرده است، اموری که طی قرن‌ها برای انسان‌ها اموری عادی و بهنجار تلقی می‌شدند و اصولاً هیچ‌گونه سؤال خاصی از

چگونگی و روند عمل آنها مطرح نبود، به مرور، با ایجاد شرایطی خاص، مسئله‌زا شده و بحث و مجادله ایجاد می‌کنند. از سوی دیگر باید توجه داشت که مسائل تاریخی که امروزه با آن دست به گریبانیم، فی‌البداهه و آنی ایجاد نشده‌اند؛ بلکه به مرور و طی فرایندی تاریخی و با فراهم شدن علل و عوامل، ریشه‌ها و زمینه‌های بروز مشکل، خود را نمایان می‌سازند. مسائل تاریخی هرچند که طی فرایندی عموماً طولانی مدت به وجود می‌آیند ولی اثبات‌شان، در زمان خاصی نمایان شده و جامعه انسانی نتایج فعالیت‌های گذشته خود و نسل‌های پیشین را به صورت عینی و ملموس مشاهده می‌کند. ظهور این مسائل، برای جوامع انسانی به بار می‌آورد، بشر را به اندیشه و نسبت از این مسئله یا مسائل وا می‌دارد و در اینجاست که، اندیشه آدمی بر صدادیافتن راه حلی برای حل مسائل تاریخی برمی‌آید.

محیط‌زیست و دخل و تصرف بشر در آن نیز از این قاعده مستثنی نیست. در طول تاریخ، سادگی محیط‌زیست خود در ارتباط متقابل قرار داشته و جهت رفع نیازهای خود دست به تصرف در آن زده است. ولی با انقلاب صنعتی و تغییر و تحولات سنگرفی که در سبک زندگی بشر رخ نمود نه تنها جمعیت جهان رو به افزایش گذاشت، بلکه بشر برای رشد اقتصادی و پیشرفت‌های مادی خود، دست به بهره‌برداری روزافزون از طبیعت و منابع طبیعی زد. مدرنیسم و شروع عصر روشنگری، دست‌ها و نوشته‌های باورمندان را به عنوان مبنایی برای سازمان و ادراک اجتماعی به چالش کشید. خردگرایی به‌طور خاص هدفش گشودن رازهای طبیعت از طریق علم و سپس رازهای جامعه از طریق علوم اجتماعی بود. اساساً در این نگاه، هر چیزی آماده تحلیل و فهمیده شدن بود. این مدرن شدن به فتح طبیعت توسط انسان و مهندسی اجتماعی و اقتصادی منجر گردید.^۱ به عبارتی با

۱. راجر اسپالدینگ و کریستوفر بارکر، مقدمه‌ای بر تاریخنگاری، مترجم محمدتقی ایمانپور، (تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۲)، ص ۳۸.

تحولات رخ داده، تعریف و برداشت انسان از محیط پیرامونی و طبیعت زنده‌ای که هزاران سال به‌عنوان نیروی قاهره‌ی که احترام انسان را به خود واداشته بود، دگرگون شد و محیط طبیعی، دیگر نه به‌عنوان پدیده‌ای زنده و دارای روح و قدرت‌های اسرارآمیز بلکه همچون طبیعت و محیط پیرامون انسان و شی‌ای قلمداد شد در خدمت رشد اقتصادی و مادی بشر. جانمایه انقلاب صنعتی، برخورد ابزاری ویژه‌ای با محیط طبیعی بود. به محیط همچون مجموعه‌ی وسایلی برای خدمت به هدف‌های انسان، مواد خام برای کارخانه‌ها، دستگاه‌ها و فن‌آوری‌های نوین که در دست اختراع بود، نگرسته می‌شد. با انقلاب صنعتی، محیط طبیعی، که روزگاری نظم‌ی معنادار بود، به مجموعه‌ای ابراز بی‌فلسفه و به‌گنجینه‌ای از مواد خام برای هدف‌های اقتصادی انسان تبدیل شد. در این نگاه، دیگر طبیعت فاعلیت خود را به‌طور کامل از دست داده بود. اگر پیش از این، طبیعت برای انسان، هم به‌مثابه فاعل و هم به‌عنوان شی‌ی تلقی می‌شد، پس از انقلاب صنعتی، طبیعت بیش از آنکه فاعل محسوب گردد به‌عنوان شی‌ی در راستای پیشرفت بشر به حساب آمد. تبدیل طبیعت از فاعل به شی‌ی مهم‌ترین تغییری بود که تا آن‌زمان در رابطه انسان و طبیعت پیش آمده بود.

این چرخش مفهومی محیط طبیعی به‌نوبه‌ی خرد-چرخش رفتاری بشر نسبت به طبیعت را به‌همراه داشت. اگر در دوران قبل انسان، خدا و طبیعت یک کل در هم‌تنیده و منسجم را تشکیل می‌دادند که هدفش تعالی و سعادت حانی انسان و رشد آدمی در مراحل تکامل بود، در تعریف انسان مدرن، محیط طبیعی و هستی، دیگر طبیعت جایگاه اولیه خود را از دست داده بود و فقط عاملی جهت رشد اقتصادی به حساب می‌آمد. این وضعیت منجر به برداشت

۱. جان بری، محیط‌زیست و نظریه اجتماعی، ترجمه حسن پویان و نیره توکلی، (تهران: سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۳۸۰)، ص ۵۸.

بی‌رویه از منابع طبیعی شد و به مرور سبب ایجاد مشکلاتی از جمله آلودگی‌های محیطی شده و انسان را در تنگناهای مختلف جسمانی و روانی قرار داد. بنابراین بشر با مسئله‌ای جدید به نام آلودگی محیط‌زیست روبرو شد و مفهومی به نام حفاظت از محیط‌زیست پدیدار گشت.

با ورود به قرن بیستم نگرانی‌ها در مورد محیط‌زیست، البته نه در سطح جهانی که بیشتر در سطح ملی و منطقه‌ای شروع شد. بازتاب این نوع از نگرانی‌ها را می‌توان در قطعنامه‌های بین‌المللی راجع به مسائل منابع طبیعی و محیط‌زیست یافت.

در نیمهٔ اول قرن بیستم بود که حوادثی مانند حادثهٔ درهٔ موز^۱ بلژیک، دونورای^۲ پنهانیا ابر لندن به وقوع پیوستند. تا پیش از وقوع این حوادث و وقایع مشابه، تنها، به‌ظاهر، طبیعت آماج دست‌اندازی‌های بشر مدرن قرار گرفته بود؛ اما این - وادث نشان داد که بومرنگ تمدن جدید

1. Vallée de meuse

2. Donara

۳. الف) اوایل دسامبر ۱۹۳۰ واقعه‌ای در درهٔ موز بلژیک رخ داد که به مرگ حدود ۶۰ نفر منجر شد. این افراد همگی دارای علائم اولیه شامل سرفهٔ تریکم، سرفه‌های همراه با خلط و تنگی نفس بودند. در این دره تعداد زیادی منابع آلودگی - سوز جملگی صنایع تولید فولاد، اسید سولفوریک و شیشه‌سازی وجود داشت. آلودگی ناشی از این صنایع به‌دلیل وارونگی دما در پایین دره محبوس و منجر به مرگ و مسمومیت تعداد زیادی ساکنان منطقه شد. مرگ‌ومیر افراد بیشتر در ۴ و ۵ دسامبر و غالباً در افراد مسن با سابقهٔ بیماری قلبی - تنفسی رخ داد و تعدادی از حیوانات اهلی نیز به این ترتیب تلف شدند. میزان گاز SO₂ در این منطقه بیشتر از ۳۹ قسمت در میلیون برآورد شده است. ب) از ۱۶ اکتبر سال ۱۹۴۸ در شهر دونوری پنسیلوانیا شرایط وارونگی دما و ایجاد مه تا ۳۱ اکتبر ادامه یافت که طی این مدت ۲۰ نفر از بین رفته و ۱۰ منطقه دارای صنایع ذوب‌آهن، تولید روی و اسید سولفوریک بود. از جمعیت ۱۴ هزار نفری ۳ نفر بیمار شدند و ۱۰ درصد جمعیت به‌شدت آسیب دیدند. علائم کلینیکی شامل تحریک چشم‌ها، بینی، گلو، سرفه، تحریک مجاری تنفسی، سر درد و استفراغ در این افراد مشاهده شد. همچنین بررسی‌های بعدی نشان دادند که فوت‌شدگان بین ۵۲ تا ۸۴ سال و به‌طور متوسط ۶۵ سال سن داشتند. ج) حادثهٔ دیگری در لندن از پنجم تا نهم دسامبر سال ۱۹۵۲ اتفاق افتاد. بررسی آمار مرگ‌ومیر لندن که پس از چند ماه صورت گرفت، نشان داد طی ۷ روز یعنی از ۸ تا ۱۴ دسامبر همان سال تعداد و موارد مرگ‌ومیر در لندن نسبت به همان مدت در سال قبل ۴ هزار نفر بیشتر بوده است. علاوه بر این، عدهٔ زیادی نیز بیمار شده بودند. در این حادثه، مواد محرک موجود در هوا موجب تحریک ریه و تشدید بیماری‌های ریوی و قلبی و مرگ‌ومیر شده بود. در این موارد اثر مشترک اسیدهای گوگرد و ذرات موجود در هوا را مسئول بروز این عوارض دانسته‌اند.

اکنون دیگر فقط طبیعت را به زیر ضربات کشنده خود نگرفته، بلکه این بومرنگ به سوی خود انسان در حال بازگشت است. دیگر انسان نمی‌توانست خود را از بازگشت ضرباتی که به سوی طبیعت انداخته بود برهاند و هر لحظه امکان فرود آمدن ضربه‌ای تازه بر او نیز وجود داشت. اکنون بشر خود را نیز به‌مانند طبیعت و همچون ابزار تمدن جدید می‌یافت. اکنون انسان و طبیعت هر دو، به شیء تبدیل شده بودند، شیء‌ای که مقهور تمدن جدید و قدرت نهفته در آن بود. انسان اکنون شیء‌واره شده بود. حوادث فوق به انسان هشدار داد: آنکه از ویرانی طبیعت ضربه می‌خورد، نه فقط طبیعت بلکه انسان است. اکنون بشر به فکر اعاده حیثیت خود، بازگشت کرامت انسانی خود، فارغ از هر رنگ، نژاد، مذهب، ملیت و جنس افتاد.

به‌همین جهت از دهه ۱۶۰۰ میلادی شاهد ظهور صورت‌بندی جدیدی در گفتمان حفاظت محیط‌زیست هستیم. این صورت‌بندی در پیوندی تنگاتنگ با مسائل اجتماعی قرار دارد و به سخن دیگر، این صورت‌بندی خود بخشی از جنبش‌های اجتماعی به‌شمار می‌رود و تأکیدش بر وجه اجتماعی و انسانی محیط‌زیست است. در این نگاه، محیط‌زیست نه فقط طبیعت را شامل می‌شد، بلکه زندگی انسان و دقیقاً بدن انسان و به تبع آن ذهن انسان را شامل می‌شد. اکنون زمان آن بود که محیط‌زیست از حاشیه به مرکز بیاید و وقت آن بود که انسان بار دیگر با محیط‌زیست، کلّ درهم‌تنیده‌ای را تشکیل دهد که هر یک خودش را در دیگری ببیند و به‌سان آینه‌ای بازتاب‌دهنده از دیگری باشد.

بحث حفاظت محیط‌زیست یکی از مهم‌ترین مباحثی بود که در کنار مباحث مربوط به زنان، سیاهان و رنگین‌پوستان، جنبش محیط‌زیستی را به‌عنوان یکی از جنبش‌های اجتماعی در نیمه دوم قرن بیستم میلادی ایجاد

کرد. این جنبش نیز به نوبه خود گفتمان‌های متعددی را پدید آورد و این عوامل دولت‌ها را وادار به سیاستگذاری‌ها و تصویب قوانین و مقرراتی در جهت حفاظت از محیط‌زیست کرد. به عبارت روشن‌تر، سیاست‌های محیط‌زیستی اغلب از طریق جنبش‌های اجتماعی وارد زندگی افراد شدند. این جنبش‌ها شامل مجموعه‌ای گوناگون از افراد، گروه‌ها و ائتلاف‌هایی هستند که به منظور ایجاد تغییر در سیاست‌ها و اعمال محیط‌زیستی سازمان ده می‌شوند.^۱ به این ترتیب از دهه ۱۹۷۰ منازعات مرتبط با موضوعات محیط‌زیستی در زمره دغدغه‌های اصلی دگرگونی‌های صورت گرفته در مسیر عمل جمع بوده‌اند. بر اساس برخی از تخمین‌ها بین سال‌های ۱۹۷۵ و ۱۹۸۹ اعتراضات مرتبط با موضوعات محیط‌زیستی و انرژی هسته‌ای ۲۴ درصد از جمیع فعالیت‌های اعتراض‌آمیز (شامل آن دسته از فعالیت‌هایی که به وسیله جنبش‌های انرژی و ناسیونالیستی صورت می‌گرفته‌اند) را در آلمان، ۱۸ درصد فعالیت‌های اعتراض‌آمیز را در سوئیس، ۱۷ درصد در فرانسه و ۱۳ درصد را در هند تشکیل داده‌اند.^۲ همچنین قدرت سازمان‌های محیط‌زیستی در سراسر دهه ۱۹۸۰ به شدت افزایش یافت. در بریتانیا بین سال‌های ۱۹۸۱ و ۱۹۹۱ اعضای شبکه «دوستان زمین»^۳ از ۱۸ هزار به ۱۱۴ هزار؛ اعضای سازمان «صلح سبز»^۴ از ۳۰ هزار به ۴۰۸ هزار؛ اعضای انجمن سلطنتی حمایت از پرندگان از ۲۴۱ هزار به ۱۰۵۲ هزار رشد یافتند.^۵ بنابراین در جوامع غربی با فشار طبقات مختلف از طریق جنبش‌های اجتماعی، سیاست‌های محیط‌زیستی از سوی دولت اتخاذ و با مشارکت

1. Dryzek and Schlosbery, p 507.

۲. دلاپورتا، ص ۴۵.

3. Friends of the Earth International

4. Greenpeace

۵. دلاپورتا، ص ۴۶.

همراهی عمومی به جهت رویکردهای دموکراتیک موجود در سیاست و اجتماع همراه شد.

در واقع، مفهوم حفاظت محیط‌زیست بدان گونه که امروز از آن یاد می‌شود، بیش از آنکه مفهومی تاریخی باشد، مفهومی است اجتماعی و برآمده از واکنش انسان معاصر به تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تمدن جدید و تحولاتی که از انقلاب صنعتی تا به امروز در نحوه زندگی بشر کنش و واکنش او با دنیای انسانی و طبیعی ایجاد شده است. این مفهوم امروزه بیش از آنکه، بار اقتصادی یا تبادر ذهنی رابطه انسان با محیط طبیعی را دانه بانها بار اجتماعی به خود گرفته است و با مسائل اجتماعی دیگری مانند بهره‌ها با حاشیه رانده‌شده چون سیاهان، رنگین‌پوستان و زنان در هم تنیده است. به‌عنوان امری اجتماعی به‌کار برده می‌شود.

عطف به موارد فوق ذکر شده، پژوهش به دنبال بررسی دلایل عدم شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی به تبع آنها جنبش محیط‌زیستی - آنچنان که در غرب ظهور کرد - در ایران عصر پهلوی است و در عین حال می‌کوشد تا ناپایداری توسعه را در فرایند مدرن‌سازی راسیون آمرانه نشان دهد. به‌همین جهت ضمن بررسی سیاست‌های محیط‌زیستی، در خلال برنامه‌های عمرانی (۱۳۵۶-۱۳۲۷)، به کنکاش تأثیر ساختار دولت مطابقت و شبه‌مدرن پهلوی بر این سیاست‌ها می‌پردازد.